

OILAVIY MUHITNING BOLADA NUTQ RIVOJLANISHIGA PSIXOLOGIK TA'SIRI

Muxlisa Nizomova Nuriddin qizi

*Nizomiy nomidagi O'zMPU universiteti Pedagogika-psixologiya va inklyuziv ta'lim
fakulteti logopediya yo'nalishi 101- guruh talabasi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada oilaviy muhitning nutq rivojlanishiga ko'rsatadigan psixologik ta'sirini, uning mexanizmlari va ahamiyatini tahlil qilamiz. Oilaning qo'llab-quvvatlashi va faol munosabatining bolada nutq ko'nikmasi shakllanishida muhim omil ekanligi ko'rsatib o'tiladi. Maqola bola nutqiga oilaviy muhitning qay darajada ta'sir qilishi haqida fikrlar beradi.*

Kalit so'zlar: *ota-ona muloqoti, nutq rivojlanishi, bolaning nutq ko'nikmalari, psixologik muhit, neyropsixologik omil.*

KIRISH

Nutq – bu insonning eng muhim ijtimoiy ko'nikmasi bo'lib, tafakkur, hissiyot va shaxsiyatning shakllanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Nutq orqali bola atrofida sodir bo'layotgan voqea-hodisani anglaydi va tahlil qiladi. Bolaning nutqi asosan uning atrofi – ayniqsa, oilaviy muhit – ta'siri ostida shakllanadi. Oila nafaqat bolaning hayotiy ehtiyojlarini qondiruvchi makon, balki uning psixologik rivojlanishi, jumladan nutqiy ko'nikmalarining rivojlanishi uchun ham asosiy platformadir.

Asosiy qism

Bolaning nutqiy rivojlanishi, avvalo, uning oilaviy sharoiti, ota-ona va qarindoshlar bilan muloqoti darajasiga bog'liq. Oilada iliq muhit, mehr va e'tibor mavjud bo'lsa, bola o'zini erkin his qiladi va so'zlashishga qiziqadi. Aksincha, sovuq yoki befarq muhitda bola o'z fikrini ifoda etishda qiyinchiliklarga duch keladi. Agar ota-onalar farzandlari bilan muntazam ravishda murakkabroq, xilma-xil so'zlardan foydalanib gaplashsa, bola ham shu lug'atni o'zlashtiradi, chunki bola ota-ona nutqiga taqlid qiladi. Oilada qo'pol so'zlar ishlatilsa, shubhasiz, bola ham shu so'zlarni ayta boshlaydi yoki bu holat aksincha bo'lishi ham mumkin.

Psixologik muhit bolaning nutqiy rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ota-onaning bolaga e'tibori, unga savollar berishi, uning so'zlarini qo'llab-quvvatlashi bolaning nutqiy faoliyatini rivojlantiradi. Shuningdek, ijobiy emotsional muhit bolaning o'ziga ishonchini kuchaytirib, so'z boyligini kengaytirishga yordam beradi. Bundan tashqari bola nutqiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar:

1) Neyropsixologik omillar.

Bola nutqi rivojlanishida nafaqat oilaviy muhit, balki bosh miya faoliyati va asab tizimining qay darajada sog'lomligi ham ahamiyatga ega. Psixologlar ta'kidlashicha, bolaning ilk uch yili nutq rivoji uchun “oltin davr” hisoblanadi. Chunki bu paytda bola tezkorlik bilan yangi so'zlarni o'zlashtiradi.

2) Muloqot sifati.

Ba'zi ota-onalar bolani "chuv" qilib, soddalashtirilgan tilda gaplashadi. Bu, bolaning to'g'ri fonetik (tovush) va grammatik tizimni o'zlashtirishini sekinlashtirishi mumkin. Bolaning yoshi va qabul qilish darajasiga mos ravishda gaplashish nutq rivojlanishi uchun optimaldir.

3) Muhitning nutqiy jihatdan boyligi.

Oila davrasida bolalar bilan turli xil mavzuda (hayvonlar, o'simliklar, hasharotlar , ertaklar, turli yodlashga oson va bola tushunadigan she'rlar) suhbatlashish bolaning ham nutqiy , ham ma'naviy jihatdan o'sishiga sabab bo'ladi.

4) Nutqiy qiyinchiliklarning vaqtida aniqlash.

Ota-onalar bolaning nutqida logopedik muammolar (dislaliya, duduqlanish, tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish)ni erta sezsa, mutaxassisga murojaat qilishi muhim. Nutqiy qiyinchiliklarni vaqtida tuzatmaslik bola psixikasiga ham salbiy ta'sir qiladi.

Tatqiqotlardan misollar:

Psixologlarning kuzatishicha, oilada har kuni kamida 30 daqiqa kitob o'qib berilgan bolalarning nutqiy rivoji boshqalarga qaraganda tezroq kechadi. Ota-onasi tez-tez suhbat qiladigan bolalar 5–6 yoshida o'rtacha 1500–2000 so'zli lug'atga ega bo'ladi.

Mashhur rus psixologlari L.S. Vygotskiy va A.R. Luriya ta'kidlashicha, bolaning nutqiy rivoji uning "yaqin rivojlanish zonasi"ga bevosita bog'liqdir. Ya'ni, bola o'z-o'zidan emas, balki kattalar yordamida, ular bilan muloqot jarayonida yangi nutqiy ko'nikmalarni egallaydi. Oiladagi har bir suhbat —bolaning tafakkuri va nutqini kengaytiruvchi asosiy omil hisoblanadi.

Amerikalik olim N. Chomskiy nutq qobiliyati tug'ma bo'lib, uni rivojlantirish uchun muhit muhimligini ta'kidlaydi. Shveytsariyalik J. Piaget esa nutq tafakkur bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bola ko'proq muloqot qilsa, uning kognitiv (bilish) qobiliyatlari ham tezroq shakllanishini isbotlagan.

Zamonaviy tadqiqotlar:

AQShda olib borilgan tadqiqotlarda (Hart va Risley, 1995) aniqlanishicha, ota-onasi bilan muntazam va boy lug'atli suhbat qiladigan bolalar 4 yoshga kelganda kam suhbat qiladigan bolalarga nisbatan 3 barobar ko'proq so'z biladi. Yaponiyada o'tkazilgan kuzatishlarga ko'ra, oilada ko'proq qo'shiq kuylash va ertak aytish an'analari bolalarning fonematik eshituvini, ya'ni tovushlarni farqlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa

Oilaviy muhitning bolada nutq rivojlanishiga ta'siri bevosita psixologik jihatga ega. Sevgi, qo'llab-quvvatlash, xavfsizlik va faol muloqot – bu nutqning sog'lom rivojlanishi uchun zarur bo'lgan to'rtta ustundir. Ota-onalar farzandlari bilan gaplashayotganda, ular nafaqat so'zlarni o'rgatishadi, balki ularning o'z-o'ziga ishonchini, o'z fikrini erkin ifoda etish qobiliyatini ham shakllantirishadi. Shuning uchun, oiladagi psixologik sog'lomlikka e'tibor qaratish – bu bolaning kelajakdagi ijtimoiy va intellektual muvaffaqiyatiga qo'yilgan eng muhim sarmoyadir. Zero, bola nutqi uning tafakkuri va ijtimoiylashuvining muhim ko'rsatkichidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.G'oziyev E. Bolalar psixologiyasi. —Toshkent: O'zbekiston, 2010;
- 2.Sattorova D. Nutq o'stirish metodikasi. —Toshkent: Fan va texnologiya, 2015;
- 3.Vygotskiy L.S. –“Myshleniye i rech” (1934, keyinroq qayta nashrlar 1999 va 2001 yillarda chiqqan);
- 4.“Yaqin rivojlanish zonasi” nazariyasi, bola nutqi faqat kattalar bilan muloqotda shakllanishi g'oyasi;
- 5.L.Muminova, M.Ayupova, Sh. Amirsaidova, L.Nurmuhammedova. Logopsixologiya.—Toshkent, 2007;
- 6.M.U.Xamidova.Maxsus pedagogika.—Toshkent, 2018;